

ПРАВЦИ РЕАФИРМАЦИЈЕ ТУРИСТИЧКОГ ЛОКАЛИТЕТА ДЕВОЈАЧКИ БУНАР У ДЕЛИБЛАТСКОЈ ПЕШЧАРИ

DIRECTIONS OF REAFFIRMATION OF TOURIST SITE
DEVOJAČKI BUNAR WELL IN DELIBLATO SAND

Ромелић Јован*, Кошић Кристина*

РЕЗИМЕ: Локалитет Девојачки бунар има најдужу и најзначајнију излетничко-рекреативну традицију на територији Делиблатске пешчаре, али од средине осамдесетих година јављају се стагнантне тенденције које почетком деведесетих година добијају хронични карактер. С обзиром на посебан квалитет локалитета и његовог окружења, који омогућава развој селективних облика туризма, потребно је размотрити факторе који су основа креирања туристичког производа: атрактивност, приступачност и услови за боравак на локалитету. На основу тога желимо дати допринос покушају реafirмације локалитета, али и његове околине, јер једино третирани као јединствен природно-географски комплекс, они могу бити поуздана ресурсна основа за формирање инегралног туристичког производа.

Кључне речи: Делиблатска пешчара, Девојачки бунар, излетнички туризам, манифестациони туризам, екскурзиони туризам

ABSTRACT: The site of the Devojački bunar well has the longest and most important excursion and recreational tradition in the territory Deliblato sand, but since the mid eighties, there are tendencies that the depressed early nineties, receiving a chronic character. Given the special quality of the site and its environment, which allows the development of selective forms of tourism, we need to consider factors that are essential to create a tourist product: the attractiveness, accessibility and conditions for staying on the site. On this basis, we attempt to contribute to the reaffirmation of sites, but also his environment, because it is only treated as a unique natural and geographic complex, they can be trusted resource basis for the formation of inegralnog tourism product.

Key words: Deliblatska sandstone, Devojački bunar, sightseeing tourism, manifestation tourism, tourism eksurzioni

* Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад; www.dgt.uns.ac.rs

УВОД

Специјални резерват природе (СРП) Делиблатска пешчара у целини представља специфичан, атрактиван и високо вредан туристички простор, уз обавезу уважавања ограничења у начину туристичког коришћења и изградње туристичких капацитета.

У периферним деловима СРП Делиблатска пешчара налазе се пејзажно разноврсни и атрактивни екосистеми, на којима су формиран туристички локалитети Девојачки бунар и Чардак. Оба су изузета из режима заштите, јер је процес градње туристичких објеката ишао дивергентно од потребног правца очувања изворног природно-географског комплекса. Девојачки бунар је локалитет који ће, уз планско уређење и опремање и настојање да се очувају пејзажно-амбијенталне и еколошке вредности, остати најкомплетнији и најфреквентнији туристички локалитет у Делиблатској пешчари. То потврђује и чињеница да су на том локалитету изграђене бројне куће за одмор, али и за становање. Да не би дошло до потпуне деградације овог простора, потребно је накнадно дефинисати биолошки и еколошки капацитет простора (прихватљив обим и структуру рецептивних капацитета). На овом локалитету је могуће развити рекреативно-туристички центар, чија је посебна погодност постојање извора геотермалне воде (која се и данас користи за пуњење отвореног спортског базена).

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Девојачки бунар се налази у крајњем северозападном делу Делиблатске пешчаре, близу северне границе која се приближно подудара са линијом Банатски Карловац—Владиминовац. Осим низа предности које су утицале да Девојачки бунар буде и најраније активирано излетиште у Пешчари, посебно је истакнут и атрибут куриозитетности. Он је садржан у чињеници, да осим донекле излетишта Вакарец (које има перифернију позицију), ово је готово једино излетиште које припада високој Пешчари, и према томе поседује екосистем који је саобразан комплексу насталом под утицајем азоналних фактора.

За реафирмацију локалитета Девојачки бунар, од значаја је формирање сигурне контрактивне зоне која би укључивала присуство градова и других насеља веће просторне концентрације, са становништвом афинитетно одређеним ка излетничко-рекреативним кретањима.

Кључну улогу у повезивању насеља, која поседују значајнију емитивну функцију, има магистрални међународни пут Београд-Панчево-Вршац-Темшвар (Е-70). Од Вршца се одваја пут према Белој Цркви и Ковину, а од Ковина према Панчеву и Смедереву. Од појединих тачака на поменутом путевима води систем деоница који је, с једне стране, усмерен према унутрашњости Пешчаре, а, с друге стране, према дисперзивно распоређеним удаљенијим насељима која се, такође, налазе у излетничкој контрактивној зони. Са првом поменутом саобраћајницом локалитет Девојачки бунар је повезан код Влади-

мировца локалним путем дужине 9 км. Владимировац је од Београда удаљен 47 км, Панчева 26 км, а од Вршца 35 км. Друга раскрсница на том путу везана је за Банатски Карловац, који је од Владимировца удаљен 12 км. Од ње до Девојачког бунара води пут дужине 6 км, али је он оптимално употребљив за савремена моторна возила једино при сувом времену.

Неопходно је за што краће време реализовати деоницу транзитног пута Девојачки бунар—“Стојкан”- и финализовати наставак од овог локалитета до Мраморка (3 км). Од Мраморка постоји пут према Делиблату (7 км). Одакле води прикључница дужине 6 км према путу Бела Црква—Ковин. Са завршетком ове саобраћајнице био би завршен део кружног пута око Пешчаре, који је од великог значаја за туризам Девојачког бунара. С друге стране, слични локалитети—Срнећи гај, Кремењак, Вакарец, Врела и мотел “Славуј” су просторно најближи мањим насељима која су линеарно распоређена дуж источних, јужних и западних делова кружног пута.

ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Као што је истакнуто, **морфолошки**, Девојачки бунар припада највишем делу Пешчаре на коме се од микрооблика истиче систем дина апсолутне висине 143–189 м и интерколинских депресија релативне дубине до 20 м и правца пружања северозапад-југоисток. (Букуров, 1984) Почеци релативно раног активирања, односно коришћења овог локалитета има основу у његовом положају у интерколинској депресији, у којој је ниво издани довољно висок да омогућава једноставније решавање проблема водоснабдевања, који је, иначе, врло изражен на простору Пешчаре.

Куриозитетност овог локалитета почива на чињеници да је он са околином имао најдуже време покретни, “живи” песак, пошто је процес његовог везивања, услед суше, текао доста споро. Отуда су до пре век ипо овде постојали добро очувани облици какви се могу видети и данас у пустињским пределима. (Букуров, 1984)

Микроклима Пешчаре има подударности са климом Панонске низије, мада је у ужем смислу то ублажена континентална клима са утицајима источно-континенталне климе и локалних микрофизиографских услова (Нејгебауер и други, 1972).

Износи и дистрибуција вредности појединих климатских елемената показује неке особености у односу на окружење; док други, иако не толико специфични, негативно се одржавају не само на привређивање него живот људи уопште, па и на рекреацију, рекулерацију итд.

Стање климатских елемената за период 1980–2000. године изнећемо за метеоролошку станицу Шушара која се налази на надморској висини од 165 m и удаљена је од овог локалитета 1,7 км. Средња годишња температура ваздуха (11,0°C) је нижа од просека у јужном Банату. Микроклиматска мерења указују на постојање температурне инверзије од врха дина до дна удубљења. Удубљења постају језгра појаве мразишта, док виши делови страна и врхови дина постају зоне концентрације топлог ваздуха. Највиша средња месечна

температура је у августу, потом следе јул и јун. Просечна месечна температура изнад 20°C, уз стабилно време, са великим износом инсолације, одсуством ветра и малом количином падавина, уз могућност освежења у базену или у шумском-травном комплексу погодује рекреативним кретањима. Међутим, за разлику од просечних месечних вредности, апсолутне вредности су знатно истакнутије. Током појединих летњих дана владају праве жеге када температура ваздуха достиже и преко 35°C. Тада се туристичка кретања већим делом могу обављати у јутарњим или поподневим сатима. Међутим, терен овог локалитета је обрастао густим растињем тако да на њему нема појаве изразитог загревања тла и приземног ваздуха као у околини где су пешчане површине више откривене. У септембру су температуре нешто ниже, али лето се често протеже дубоко у јесен. Јесен је топлија и сувља од пролећа. Касно пролеће, крај лета и почетак јесени су веома погодни за кретање, одмор и рекреацију, али не и за купање. Температуре ваздуха су умерене, падавина је мало, кошава обично тада није актуелна, а природа је у пуном буђењу или при смиривању пружајући пејзаж примамљивих боја и мириса.

Количина падавина (658 mm) је виша у односу на сва места у јужном Банату (просек 621 mm), што се може објаснити знатно већим присуством шума. Једна од битнијих специфичности је израженије релативно годишње колебање падавина (10,8%) у односу на јужни Банат у целини (7,5%). Максимум падавина је јуна (103 mm) и маја (75 mm) у виду пљускова. Већи износ и дистрибуција падавина представљају повољну околност, с обзиром, на израженије потребе за влагом у односу на ванпешчарско подручје.

Ветар, поготово веће јачине, је врло критични и одлучујући климатски елемент коме не само да је подређен највећи део заштитних радова у Пешчари, већ и чини антипод рекреацији. Најучесталија је кошава, односно ветар јужног (166%0) и југоисточног (193%0) правца. Они имају уједно највеће средње (8,5 односно 5,1 m/sec) и апсолутно минималне брзине (42 односно 26 m/sec). Учесталост је израженија током зиме, касне јесени и почетком пролећа. У садашњој поодмаклој искуственој фази, шумски комплекси и травне састојине су постављене на најлабилнијим местима тако да еолска ерозија не представља израженији природни процес, а поготово не на овом локалитету. Изузетак чине пунктови где је човек својим радовима подређеним градњи кућа за одмор и рекреацију (инфраструктура) иницирао ову појаву.

Посебне стање микроклиматских вредности постоје у шумском делу овог локалитета. Тако да шуму карактеришу рекреативни и естетски али и куриозитетни атрактивни атрибути. Истовремено она поседује конфор који пружа здравствену превентиву—лечење и стварање добрих услова за реконвалесценте, као и могућност рекулерације, здравих али преморених људи.

Девојачки бунар је, према стању површинске **хидрографије**, безводни терен, што произилази из петрографског састава повлатних слојева који су у потпуности водопрпусног карактера и дубоког нивоа водонепропусних стена. Тако када се разматра проблем воде, то се не може чинити у контексту неког од атрибута атрактивности, изузев вода које се користе за пуњење акумулација намењених купалишној рекреацији, као што је то случај и са овим простором. У ствари, проблем вода се највише разматра са становишта водо-

снабдевања сталних насеља, насеља секундарних боравишта и туристичких локалитета.

Термоминералне воде у Пешчари и на њеном ободу имају карактеристике које одговарају употреби у објектима спортско-рекреационих и балнеолошких садржаја. У низу испитаних бушотина утврђено је присуство јода (10–15 mg/l), строцијума (12–35 mg/l), баријума (преко 10 mg/l), метаборне киселине 22–23 mg/l, сумпорводоника и сулфида (5–12 mg/l). Садржај свих компоненти, према важећем европским стандардима премашује доњу границу лековитости. (Милосављевић и други, 1994) Ова врста вода се користи и у Девојачком бунару у базену намењеном купалишној рекреацији.

Аутохтона **вегетација** на овом локалитету и ширем простору води порекло из постгласијалног периода. На деловима са ниским нивоом подземних вода њу чине шуме храстова и беле липе, а на вишим теренима шуме топола, храста лужњака, јове и белог јасена. Под утицајем атропогених фактора, те заједнице су великим делом уништене, изузев северозападног дела Пешчаре где се налази Девојачки бунар. Овде је задржан цео генофонд флоре и сви њени дотадашњи облици.

Лековито биље расте самоникло на травњацима. Има добар квалитет јер даје супстанце са великим садржајем активних материја. Садржи више етарског уља, алкалоида и других фармакодинамских активних материја, него биље других подручја. Оно је на великим површинама и у густим популацијама или расте у бокорима или појединачно тако да заинтересовани посетиоци на овом локалитету могу да дођу до њих ходајући од струка до струка. До сада су највише сакупљани плод клеке, корен беле сапуњаче, надземни део русе траве и др. (Туцаков, Шљивовачки, Михајлов, 1980)

Осим тога, на локалитету и у околини има и других врста биља (гороцвет, плева саса, божур, ђурђевак, зимзелен, перуника, бела сапуњача и др.) које у време цветања доприносе естетским атрибутима простора.

У Пешчари налази своје станиште више врсте **дивљачи**. По заступљености врста она је веома богата, али сиромашна по бројности у оквиру сваке врсте. Ту живе и налазе услове за опстанак следеће врсте длакаве дивљачи: јелен, вук, лисица, дивља мачка, јазавац, твор, степски твор, и др. Од пернате дивљачи заступљени су: фазан, јаребица, препелица, грлица, дивљи голуб, дивља патка, орао крсташ, мишар, јастреб, банатски соко, ветрушка, кукувија, гавран, креја, и друге врсте. Законом о Делиблатској пешчари, Законом о ловству и другим законским актима, већина врста дивљачи је заштићена осим вука, лисице, обичног твора, сиве врране, свраке и креје (Попов, Мунђан, 1980). Девојачки бунар као излетничко рекреативни локалитет у саставу своје понуде не укључује ловни туризам, већ се он третира у оквиру ловног туризма осталих делова Пешчаре, односно првенствено ограђеног узгајалишта и организованог ловишта “Драгићев хат”.

Заштита природних реткости. Делиблатска пешчара има статус специјалног природног резервата. У оквиру њега делови Девојачког бунара припадају категорији резервата за одржавање генетског фонда. У једном делу то је површина од 1,20 ha, у другом 1,60 ha и у трећем који је обједињен са локалитетом “Тилва” површине од 179,88 ha.

Од биљака, по Туцакову, посебно треба водити рачуна о заштити ендема: степски божур и разне врсте љубичице.

Режим заштите и чување угрожених врста треба да се заснива на строгој забрани вађења, чупања. За оне врсте које су масовно заступљене, после периода искоришћавања, требало би прописати забрану даљег коришћења за три до пет узастопних година. Одговарајућа упозорења се могу дати на великим паноима постављеним на прилазним прометнијих пунктова.

У посебне мере заштите стављани су услови коришћења природних реткости, при чему се следи принцип одрживог развоја. Њему саобразни захтеви, поред осталог, односе се на врсту, динамику и облик туристичких активности. Иако је Девојачки бунар изузет из простора специјалног природног резервата, јер је неконтролисана градња кућа за одмор и рекреацију у једном његовом делу утицала на деградацију природе, од мера заштите не треба одустати јер се једино тако, у другом његовом делу, може одржати његова излетничко-рекреативна функција у свом најкомплекснијем значењу.

АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

На локалитету Девојачки бунар и околини од антропогених туристичких ресурса, као и оних који су достигли вредносну категорију, спадају: етнографско наслеђе, туристичке манифестације, али не треба занемарити ни реалне услове за формирање установа културе.

Сматрамо да је врло сврсисходно изградити **културне институције** које не траже велика улагања већ пре свега стручност, компетентност и инвентивност. Сходно специфичности средине, најподеснији је објекат који ће чинити део **музејског комплекса Пешчаре** (уз објекте на Чардаку и Шушари) и евентуално галерију слика са изложеном документацијом везаним за боравак сликара у оквиру манифестације “Ликовна колонија Делиблато”.

У Пешчари не постоји музејски комплекс. Оправданост његовог стварања проистиче из самог карактера простора као природно-географског комплекса у коме је човек систематски радио на његовом одржавању и мењању у позитивном смислу. Осим тога, сама музејска делатност представља «систематско истраживање, прикупљање, евидентирање, сређивање, чување, заштита, обрађивање, проучавање и излагање музејског материјала», а под музејским материјалом треба подразумевати предмете и документациону грађу који су од значаја за упознавање историјског, културног, уметничког, привредног, техничког и другог друштвеног развитка и за познавање природе и појава у њој» (Говорников, 1980, 247).

Својевремено је почетком осамдесетих година била образложена идеја о оснивању музејског комплекса, границама и врсти објеката које треба музејски материјал да обухвати. При томе није прецизирано где би био лоциран. Сматрамо да би могли доћи у обзир више локалитета где би у предности био простор. То је, најпре, локалитет Чардак који је сада у функцији организовања школе у природи, и где би тематска поставка и начин презентирања наменски одговарали тој сврси. Други би био Девојачки бунар с обзиром на

степен комуникационе приступачности и где би постојала поставка са посебним нагласком на све компоненте које чине особеност високе Пешчаре и посебно чињеница да се у околини тог локалитета дуго задржало стање карактеристично за пустињски предео, као и примерци аутохтоне вегетације која даје другачију физиномију природном комплексу у односу на већи део предела где је она касније засађена. Трећи локалитет који би обухватао етнографску збирку био би насеље Шушара.

Формирање овог дела комплекса треба да тече поступно и као резултат тог рада треба да следи свеобухватност, комплексност уз потенцирање оног што је специфично за овај простор. Посао треба започети формирањем природњачких збирки које би обухватале геолошку, ботаничку и зоолошку. Остали тематски садржаји треба да третирају материјал који на очигледан начин, применом одговарајућих техника презентује — геоморфолошке, климатске, хидрографске, педолошке особености; флора и фауна у оквиру животних заједница; шумарство са историјског, заштитног и привредног аспекта; све аспекте ловства; лековито биље и његова искористивост; пчелерство; овчарство кроз историју и технологију прераде млека, живот чобана, итд.

Етнографско богатство. У ову категорију би смо могли уврстити покривени бунар монументалних димензија на Девојачком бунару. Са овим бунаром треба повезати легенду о несретној девојачкој љубави. Ова прича је врло прикладна и привлачна за ову врсту културних добара јер му повећава вредност и даје му туристички већу и разноврснију димензију.

Изворност етнографских вредности произилази из живота и привређивања становништва околних насеља, међу којима посебно место заузима једино насеље у самој Пешчари—Шушара. Оно је због дуге изолованости сачувало аутентичност у начину живота, градњи кућа, водоснабдевању, привређивању, итд. Презентација треба да буде везана за простор насеља, с којим треба побољшати везу, и у виду експоната у музеју на Девојачком бунару.

Манифестације се укоренењују упоредо са развојем излетничко-рекреативног туризма. Још 1962. године одржава се манифестација «Сабор пчелара». Потом се по обиму и разноврсности садржаја све више истиче манифестација «Ликовна колонија Делиблато» која се редовно одржава у другој половини јуна у трајању од по две недеље. Од осталих манифестација новијег порекла значајне су—“Првомајски уранак”, “Златна удица”, “Хајке на банатску лисицу”, “Ликовне колонија”.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА

Туристичка рецептива

Године 1964. инициран је први угоститељски објекат. Наиме, стара лугарница је адаптирана и претворена у ресторан. Тиме је она послужила као језгро формирања ресторатерске основе излетишта. Темпо градње туристичке рецептиве био је релативно брз, будући де је у периоду од неколико година изграђено десетак објеката. Међу њима је најзначајнији Горански дом, који је

служио и за потребе смештаја ловаца и као просторије специјалне намене. Капацитет објекта је 32 лежаја, док је ресторатерска основа капацитета 120 седишта. С обзиром на оптималан максималан број посетилаца који не би нарушавали равнотежу екосистема смештајни капацитети би објективно, према ранијим плановима могли имати до 500 лежаја (у хотелу са затворен базеном), а угоститељски 2.500 места, с тим што би у затвореном простору било 1.000, а на отвореном 1.500 седећих места. Капацитети смештаја су планирани за потребе стационарног туризма превасходно замишљеног у виду рекреације и рехабилитације радника. Остваривање плана је могућно уз упоредну модернизацију садржаја на и око постојећег базена и објеката wellness туризма.

Међутим, ако се узме у обзир чињеница да би овај простор објективно, у овом тренутку, могао најоптималније функционисати као излетничко-рекреативни локалитет, изградња овако амбициозно замишљеног смештајног објекта не би могла у садашњем тренутку бити сврсисходна. На то упозоравају локалитети у јужном Банату са дужом традицијом и знатно атрактивнијом и богатијом рецептивно-инфраструктурном основом (Вршачке планине, на пример). Из овога произилази да се непосредно на локалитету мора посветити пажња, пре свега, модернизовању и уклапању у друге сегменте понуде, ресторатерска основа, како са сложеним тако и са простим видовима услуга.

Комуникациони фактори

Тренутно стање комуникационих фактора представља добру основу за реафирмацију локалитета. То је резултат чињенице да је у односу на време прве афирмације, током шездесетих година, саобраћајна мрежа чинила главни недостатак у стварању интегралне туристичке понуде. У међувремену квалитет саобраћајница је знатно побољшан, али је с друге стране, низ околности утицао на стагнацију понуде и кретања према локалитету.

Узимајући у обзир лимит броја посетилаца, укупну масу остале материјалне базе, викенд насеље и чињеницу да највећи број посетилаца користи путничке аутомобиле, а у специјалном приликама (манифестације, стручни скупови и сл.) у великом броју и аутобусе, потребно је повећати капацитет паркиралишта на око 2.000 путничких возила и 50 аутобуса.

Стање инфраструктуре и супраструктуре

Битан предуслов функционисања локалитета је оптимално решен проблем водоснабдевања за примарне и рекреативне потребе посетиоца.

Експлоатација воде за пиће везана је за водоносни хоризонт који је најчешћи, односно најискоришћенији у самој Пешчари на просечној дубини 110–150 m. На Девојачком бунару је 1965. године урађен бушени бунар каптирног интервала 110–130 m, а на дубини од 163. m. Издашност бунара износи 6,7 l/sec. Статични ниво испод површине терена износи 33 m, а динамични

35,7 m. За ову воду је карактеристично да је изузев повећане количине гвожђа, добра за пиће. Због тога је непосредно по бушењу бунара постављена водоводна мрежа.

Анализа каротажних дијаграма урађених на основу истраживања нафте и гаса показују да се на овим просторима налазе водоносни хоризонти који садрже воду за пиће све до 300 m.

У близини артешког бунара, по коме је и насеље добило назив, саграђен је рекреативни базен димензије 20 × 30 метара. Поред базена су изграђени билетарница, кабине, санитарни објекат и две мање продавнице прехранбених артикала.

На удаљености од око 100 m од базена 1978. године је избушен бунар дубине 600 m. За каптирање је искоришћен интервал између 356 и 488 m кога чине пешчари палудинске и горњопонтијске старости. Издашност износи 10,0 l/sec, динамички ниво воде— 59 m. Утврђена је излазна температуре воде од 25°C, а укупна минерализација од 0,5 g/l. Лабораторија “Нафтагаса” у Новом Саду извршила је рутинску хемијску анализу воде и констатовала следеће: вода има алкалну реакцију (Ph—8,1), испарни остатак износи 0,532 g/l, тежина утврђених јона је 0,543 g/l, карактеристични јони су натријум—0,131 g, хидрокарбонат—0,308 g и хлор—0,069 g/l, а од лековитих састојака констатовано је гвожђе. (Милосављевић и други, 1994)

На основу тога планирано је пуњење постојећег отвореног базена природно топлем водом из бушотина, што је и реализовано.

Упоредо са првим решавањем проблема водоснабдевања постављена је и електрична мрежа ниског, а касније и високог напона. То је иницирало да се уз само излетиште, у двогодишњем периоду (1965–1967), изгради стотинак кућа за одмор и рекреацију. Потом је градња добила неконтролисани карактер, тако да је до данас изграђено око 1.200 викендица од којих неке имају стамбену функцију. Објекти располажу комуналном инфраструктуром. Тиме је овај простор добио полифункционални карактер, тј. постао је уз излетничко-рекреативно и секундарно боравиште.

Садржај излетишта употпуњен је стазама за шетњу, трим стазама, теренима за рукомет, велики и мали фудбал, а за децу је 2008. године изграђено наменско игралиште. У оквиру регионалног просторног плана Делиблатске пешчаре, на локацији Девојачки бунар дата је могућност формирања ергеле коња за развој јахачког спорта.

Локалитет је захваљујући постојењу лугарнице добио телефонску мрежу још од 1896. године, да би она касније била модернизована.

Функционисање трговинских објекта углавном се заснива на амбулантном принципу. Њен основни недостатак је неуклапање асортимана робе у ниво који би одговарао захтевима савремених туристичких потреба. Уопште узевши, поједине кључне инфраструктурне и супраструктурне објекте, треба максимално прилагодити захтевима оптималног функционисања локалитета овакве врсте. Ако се одговори овим нормама комерцијалност њиховог пословања не би била дискутабилна. Штавише овде треба ићи у разгранатију понуду него што то захтева савремено уређен излетничко-рекреативни простор, с обзиром на постојање читавог викенд насеља на делу локалитета, које

уз рекреативну има и делимично стамбену, па чак и привредну намену, јер многи власници бораве у викендицама када је потребно да обављају радове у баштама и њивама које се налазе у насеље.

ПОЖЕЉАН ОПТИМАЛНИ КАПАЦИТЕТ ПОСЕТИЛАЦА

Свакако да је један од највећих проблема Девојачког бунара садржан у чињеници да се у време викенда или манифестација на овом простору концентрише број посетиоца који својим присуством и активностима нарушава равнотежу природних компонената средине. Отуда је неопходно одредити, чак и са становишта формалног ограничења такозвани еколошки капацитет којим се одређује горњи лимит броја посетиоца у заштићеним деловима природе.

За остваривање прве функције излетничке функције предвиђено је око 650 ха. По једном хектару одређено је максимално истовремено од око 15 посетилаца, или један посетилац на 650 m² или укупно 10.000 посетилаца.

Градња кућа за одмор и рекреацију је, како је поменуто, већ током седамдесетих добила стихијске карактеристике како по броју објеката (максимално шездесет), тако и по функционалној и архитектонској концепцији. Током времена оно је толико превазишло одређено норме да је, према предлозима нове концепције заштите Делиблатске пешчаре, Девојачки бунар, највећим делом стављен ван простора специјалног природног резервата.

ТУРИСТИЧКО-ИНФОРМАТИВНА ДЕЛАТНОСТ

За потребе оптималног одвијања излетничког-рекреативног, културно-образовног, као и других облика туризма потребно је у локалитету оформити информативни пункт, као један од неколико који би требали да постоје на сличним локалитетима у Пешчари. При томе, треба извршити избор метода информисања посетилаца. Информативни пункт би требало да буде саграђен од природног материјала и да садржи два специјализована одсека. Први би чинио Службу за информисање приспелих посетилаца, где би се заинтересованима давали основни подаци и обавештења о садржајима, начину и могућностима кретања и посебним мерама заштите. Друга је Служба за тумачење која за разлику од прве не наводи само списак података, него тумачи објекте, појаве, процесе, законитости и слично, омогућава посетиоцима дубље залажење у проблеме очување равнотеже природно-географског комплекса и све знаменитости у склопу резервата, као и правила понашања у резервату уопште. За ту сврху била би намењена посебна просторија са видео опремом за приказивање филмова везаних за разне аспекте тематике, како за Пешчару као заштићени амбијент тако и за локалитете који су намењени појединим облицима туристичког кретања. У оквиру ове службе требало би да постоје први облици упознавања Пешчаре посредством изложбене поставке најкарактеристичнијег музејског материјала сврстаног у поједине темат-

ске збирке. Осим тога овде би био изложен материјал у виду фотографија, рељефних карата и сл. Уз овај пункт може постојати и еко продавница где би се продавали—мед, лековите траве, гљиве или расад биља, посебно украсног карактера и сл. За потребе информисања и упознавања користила би се публикација у виду туристичког водича са туристичком картом који би чинили једну целину тако садржајно уклопљену, форматирану да се посетилац може једноставно и довољно исцрпно упознати са крајем. Разумљиво је да на самом пункту, али и у туристичким организацијама контрактивне зоне могу као средства пропаганде користити проспекти и разгледнице који су и до сада масовно коришћени, с тим што их треба садржајно и маркетиншки прилагодити новим захтевима и већим техничким могућностима.

Као средства пропаганде, али које ће служити за информисање и подробније упознавање користиће се информативне табле које се постављају на улазу у локалитет или на прелазу из локалитета у унутрашњости пешчаре дуж обележених стаза, итинерери, односно шематске карте са истакнутим туристичким турама било које намене, за простор највишег дела Пешчаре или овог простора у целини; огласи и афирмативни научно-полурарни натписи у штампи (днева штампа, туристичка, тематска која обарађује лов, шумарство, итд.).

Посебан вид пропагандних средстава представљали би сувенири. Једну групу би чинили стилизовани симболи заштићених делова пешчаре, најразличитије врсте до оригиналних примерака лековитих биљака; другу групу би могли да чине предмети за личну употребу, у домаћинствима, или на излетима, камповањима и сл.

МОГУЋИ ОБЛИЦИ ТУРИЗМА

У разматрању реафирмације овог локалитета стојимо на становишту да га, при формирању његове понуде, не треба узети као изоловану целину, већ као интегрални део простора и спецификаума Пешчаре. Овакво полазиште има низ предности:

- - пружа могућност контакта са богатијим и разноврснијим садржајима;
- - омогућава заснивање више облика туристичких кретања;
- - пружа могућност стварања садржаја који би били предмет разноврснијих интересовања посетиоца, односно могућност пријема масовније клијентеле разноврснијих мотива посете;
- - део посетиоца непосредно заинтересованих искључиво за овај локалитет, под утицајем средстава који промовишу остале делове Пешчаре може се заинтересовати за њих.

Излетничко-рекреативни туризам као до сада најафирмисанији вид туристичког кретања може бити сегментиран у виду три контрактивне зоне које подразумевају и различиту дужину боравка:

1. емитивни центри удаљени до 30 km од локалитета и чије је становништво по правилу наклоњено полудневним излетима;
2. места са удаљеношћу до 100 km одакле посетиоци бораве један дан и

- насеља удаљена до 250 km и чији мештани бораве у току продуженог викенда или празником и ноћења на овом локалитету.

До сада је утврђено да је најфреквентнија и најмасовнија посета излетника који припадају првој контрактивној зони. С друге стране, друга а нарочито трећа зона има на располагању већи број излетничко-рекреативних дестинација, које су атрактивније, боље саобраћајно повезане, са бољом материјалном основом итд. Они најчешће овај локалитет посећују у време манифестација, успутно из радозналости, односно културно-образовних мотива трагајући за објектима, појавама и процесима који доприносе формирању специфичног природно-географског комплекса.

Са изградњом моста на Дунаву између Ковина и Смедерева, банатској дисперзивној регији је приближен и десни део подунавља са већим бројем туристичких локалитета, а нарочито Ђердапска регија која као скуп локалитета великог избора и разноврсне понуде спада у ред најприоритетнијих у Србији.

Мишљења смо да на овом простору рекреација треба да предњачи над чисто спортским активностима и у складу с тим треба дозирати и сегментирати број и врсту објеката. Рекреација шетњом погодним стазама може се одвијати породично чак и са малом децом, посебно због тога што због карактера терена трасе имају особености финских стаза.

Шетање погодном, кривудавом стазом побољшава крвоток, велика и јака вентилација у идеалном ваздуху шума побољшава прилагодљивост дисајних органа а само ходање помаже опуштању и побољшању покретљивости зглобова, тетива и мишића доњих екстремитета. На неурохуморалну регулацију организма позитивно делује тиха звучна кулиса у виду шуштање шума, зелена боја, сенке и равномерни ритам кретања. (Дањек, Здењек, 1978)

При организовању забавних и рекреативних садржаја може се размишљати о могућностима укључивања “пакета индустрије доживљаја”, који би требало на основу истраживања психографских варијабли туриста, али и других сегментираних карактеристика тражње, мењати и прилагођавати наклоностима ка одређеним облицима “разноде”, нарочито младих. Изградња објеката и уређење простора за разноду на овом локалитету, захтева ангажовање “специјалиста програмера” за различите облике забаве. То би свакако била једна од гаранција да се потрошња повећа. Ово полазиште је реално јер на основу вишегодишњих посматрања знатан део посетиоца су млади, осим тога уочено је да они представљају у нашим условима за локалитет таквог карактера веће потрошаче. Али да би потрошња имала прогресивни карактер потребно је да и пакети доживљаја буду довољно постицајни за то.

Предвиђено је да се у оквиру овог локалитета испита могућност оснивања ергеле коња за развој јахачког спорта. С тим у вези, као део тура које би се уклапале у обилажење и разгледање најатрактивнијих делова Пешчаре. У том смислу требало би користити традиционално свечано возило за провод— фијакере, каруце, бицикли, а у току зиме санке и евентуално скије (ходање на скијама)

При организовању културно-манифестационог туризма предност треба да имају оне манифестације чији је садржај везан за културно-историјске и природно-аутохтоне вредности овог подручја. Треба тежити организова-

њу традиционалних манифестација са трајањем од два и више дана чиме се постижу већи економски ефекти. За овај облик туризма није потребна специфична материјална база, односно објекти хотелијерства, али је потребна врло богата и разноврсна опрема и садржаји у простору: спортски објекти и опрема, летња позорница, покретне бине, изложбени простор, простор за смештај објекта савремених облика забаве за млађу категорију посетилаца, које представља један од најмасовнијих видова тражње специфичних облика забаве. До сада су изразито афирмисани карактер са контрактивног зоном регионалног, националног па и међународног значаја имале манифестације “Сабор пчелара” и “Ликовна колонија”.

Манифестација “Сабор пчелара” има добрих услова за опстајање и обогаћивања садржаја, односно разноврствост понуде. За сада је, као што је поминуто, коришћена дуга традиција пчеларења на овом терену. Притом пчелари долазе из различитих делова земље. Отуда је и сама манифестација масовног карактера. Има културно-забавни карактер и од значаје је за међусобно упознавање, размену стручних знања и искустава; пружа могућност организовања симпозијума из области пчеларства или екологије и сл. Иако атрактивна, захтева обогаћивање садржаја из живота становништва Пешчаре и њеног обода. Фитогеографска основа Пешчаре, односно багремова шума, самородна шумска вегетације, а делом и воћњаци, па и ратарске културе на ободу, представљају добру основу за опстанак и развој пчеларства. Тако овде годишње само око насеља Шушара доносе око 500 кошница пчелари из целе Војводине. Манифестација датира у време зачетака излетничко-рекреацијског локалитета на Девојачком бунару, тј. од 1962. године.

Добрих услова за одржавање, неговање и проширивање садржаја има манифестација под називом “Ликовна колонија Делиблато”. Она се организује сваке године, другом половином јуна и траје по две недеље. Тада је омогућен рад ликовним уметницима (25–35 учесника) у свим деловима Пешчаре, а најдуже им је задржавање на локалитету Девојачки бунар. Они се не баве само стваралаштвом, већ се рекреирају и друже с мештанима. Од 1978. године радови се излажу у Савременој галерији Центра за културу у Панчеву. На крају сваки учесник поклања по два дела комисији фонда и спонзорима. До сада је у Фонду у Панчеву поклоњено укупно 580 ликовних радова, а Фонду Савремене галерије у Панчеву 1.000 радова.

Старе делатности, обичаји, ношња и слично, поред тога што се могу користити као музејски експонати, могу се на атрактивнији начин представити на манифестацијама где могу бити на увиду великог броја људи. Од традиционалних делатности за сада је предмет и основа манифестација—пчеларство, мада овде могу бити укључани и стари занати у изради предмета, који ће чинити својеврсне сувенире. Будући да та потреба представља саставни део туризма а посебно еко-туризма у Пешчари уопште продаја сувенира се може обављати на релативно бројним потенцијалним или познатим локалитетима. У вези с тим треба рачунати на потребу масовнијег укључивања старих заната у производњи сувенира. Најбоља алтернатива њихове афирмације је организовање једне или више откупних станица, које

би оствариле пројекте на основу сарадње са стручњацима који познају етнографију овог краја.

Екскурзиони туризам (културно-образовни) има изражену афирмацију, али се највећи део посете Пешчари организује у саставу општинских регионалних екскурзија, тако да овај терен представља предмет посете у транзиту, толико да би се могле погледати вредности које су биле обрађене методом предочавања географске стварности. У том смислу Девојачки бунар треба допунити и обогатити и садржајније спојити системом обележених стаза са високом Пешчаром, односно довести га у едукативну и васпитну (заштита и очување средине) функцију. За екскурзије са стационарним полазиштем од овог локалитета подразумевале би једно или више ноћења у смештајном објекту, с тим што би у процес теренске наставе поред наставног особља учествовала и водичка служба квалификована за одређен тематски садржај. За организовање екскурзије на вишем нивоу, где би учесници били научници и стручњаци, које интересују поједини сегменти Пешчаре, била би ангажована лица која систематски, годинама прате и проучавају неке компоненте или проблеме овог простора.

Екскурзије би подразумевале и одређени увод који би укључивао најпре посету објекту музејског комплекса који би био стационаран на овом локалитету.

Екскурзије би се организовале и као саставни део конгресног туризма. При томе, седиште одржавања скупа могао би бити Девојачки бунар или веће место у близини (Панчево, Вршац) или комбиновано. Од места стационарања могу се утврдити итинерери који би пратили кружни пут око Пешчаре уз повремено залажење у интерне путеве било аутобусом или би се на местима од посебног научно-образовног значаја могле организовати пешачке туре.

У Девојачком бунару као и ближе или релативно даље околина постоје шумске куће, лугарнице, где борави чуварско особље. Неке од њих дуж стаза предвиђени за кретање посетиоца, нарочито стручњака, учесника екскурзија и ученика школе у природи, могли би бити предмет посете, уз услов да им се придода већи део материјала који сведоче о настанку и сврси лугарнице. Осим тога постоје индукторске телефонске централе и индукторски телефони који раде ограничено. Овај систем је делимично неиспреван и требало би га, такође, уз извесне интервенције сачувати као музејску вредност.

У овај облик туризма у заштићеној природи треба подразумевати и фото сафари туризам, односно, претходном сегментацијом посетиоца, узети у обзир чињеницу да постоји део који жели да сними природне вредности које поседују куриозитетне, сазнајне, естетске атрибуте. Тиме би итинерери морали да буду тако урађени да се обавезно посете објекти који су предмет еколошког и научно-образовног интересовања или то може бити дивљач која би била снимана са постављених објеката у ограђеним ловиштима.

ЗАКЉУЧАК

Реафирмација локалитета Девојачки бунар могућна је у контексту простора Делиблатска пешчаре којем припада, с тим што је потребно потенцирати особености које локалитет поседује и које га чине арактивним. Потребно је преиспитати и поново пажљиво валоризовати туристичке вредности, изградити материјалну базу, саобразну планираним облицима туризма; добру туристичко-информативну организацију и све сегменте туристичког производа који би подразумевао систематско усмеравање локалитета ка излетничко-рекреативном, манифестационом и екскурзионом (културно-образовном) туризму. Ове облике туризма треба мењати по одређеним варијантама зависно од резултата истраживања ефеката понуде и промене тражње.

ЛИТЕРАТУРА

1. Букуров, Б., (1984): Геоморфолошки проблеми Баната. ВАНУ, Радови, књига 2. Одељење друштвених наука и уметности, Нови Сад.
2. Danjek, K., Zdenjek T., (1978): *Veština rekreacije*. Partizan, Beograd.
3. Vanić, M., Stojakov, B., (1994): *Opremljenost Deliblatske peščare*. Deliblatski pesak, Zbornik radova VI, Šumsko gazdinstvo "Banat", Pančevo, strana 173–177.
4. Дуцић, В. и Миловановић, Б. (2004): Термичке специфичности Делиблатске (Банатске) пешчаре. Зборник радова Географског факултета, 51, 1–12.
5. Живојиновић, Д. (1975): Шумски пожари на Делиблатском песку после Другог светског рата и анализа њихових појава. Делиблатски песак – Зборник радова, III, 165–182.
6. Кадовић, Р., Кнежевић, М., Летић, Љ. и Поповић, Т. (2004): Промена климе и могући утицај на шумске екосистеме Делиблатске пешчаре. СРП „Делиблатска пешчара“ – Зборник радова, VII, 69–80.
7. Марић, Р. и други (2003): *Оцена потенцијала и стратешких праваца туризма на подручју субрегиона општина Вршац, Бела Црква, Ковин Алибунар и Пландиште*” Институт економских наука, Београд.
8. Milosavljević i drugi, (1994): *Podzemni resursi Deliblatske peščare*. Deliblatski pesak, Zbornik radova VI, Specijalni prirodni rezervat Deliblatska peščara, Šumsko gazdinstvo "Banat", Pančevo.
9. Подаци о стању климатских елемената Републичког хидрометеоролошког завода, Београд.
10. Popov, M., Munćan, S., (1980): *Mogućnosti razvoja lovstva u SPR "Deliblatska peščara"*. Deliblatski pesak, Zbornik radova IV, Drugi međunarodni simpozijum o zaštiti i unapređenju Deliblatskog peska, SPR "Deliblatski pesak", ŠIK Pančevo, Društvo ekologa Vojvodine, Pančevo.
11. Popesković, D., Šljivovački, S., Boršoš, I., (1980): *Deliblatski pesak značajan objekat za razvoj pčelarstva*. Deliblatski peska, Zbornik radova IV, Drugi međunarodni simpozijum o zaštiti i unapređenju Deliblatskog peska, Pančevo, strana 207–210.

12. Radulović O., (1997): Promocija turističke ponude Deliblatske peščare. Diplomski rad, Prirodno-matematički fakultet, Institut za geografiju, Novi Sad.
13. Romelić, J., Tomić, P., Kicošev, S., (1998): Spacial natural reserve of banat Sandy Terrain— Projection and Development of Eco-Tourism, *Geographica Pannonica, International Scientific journal*, 2/98, Institut of Geography, Faculty of natural science and mathematics, Novi Sad, P. 47–50.
14. Stojakov, B., Sekulić, D., (1969): Stanje i perspektive turizma. Deliblatska peščara 1818–1968. Šumsko-industrijski kombinat Pančevo, Pančevo, 1969. Strana 78–93.